

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Libor Pátý

Pohledy do historie Jednoty při jejím 125. jubileu

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 32 (1987), No. 4, 214--223

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/139315>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1987

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

opět byl jejich zájem o obor prohlubován. Na tuto tradici navázaly v poválečné době Matematické a fyzikální olympiády a soutěže SOČ, na nichž se značně opět podílí Jednota. Prof. Zachoval vzpomínal na podnětnost Jednoty pro zaměřování nadaných začínajících matematiků a fyziků, kdy v tzv. „vědecké radě“ se rozvažovalo o možnostech perspektivní vědecké náplně těchto pracovníků. „Bylo považováno za neodpovědné vzbuzovat v někom naděje na možnosti pracovat vědecky, nebylo-li zajištěno umístění takového mladého pracovníka. Proto bylo vždy pečlivě uvažováno, koho poslat do ciziny, koho vybrat na asistentská místa apod. Jednota také finančně podporovala cesty mladých lidí do ciziny.“²⁰⁾

I když se vznikem akademických pracovišť a zlepšení možností vysokých škol v tomto směru řada povinností Jednotě ubyla, formy dlouhodobějšího soustředění vědeckých pracovníků z různých pracovišť na speciálních vědeckých letních školách nebo konferencích, stabilní smlouvy s vědeckými společnostmi socialistických zemí, které dovolují pokrýt i neplánované prostory spolupráce, ukázaly, že Jednota i ve změněných podmínkách dovede na svých tradicích dále budovat.

Na Jednotě jako výběrové, ale přitom dobrovolné organizaci se za celých stodvacetpět let její existence projevoval jeden významný rys. Vždy bojovala za uskutečnění nejlepších podmínek pro vědeckou, pedagogickou a popularizační práci ve svých oborech. Usilovala o ně - bez ohledu na vlastní zisk - obětavostí řady svých členů. Když některá další instituce převzala některou z jejích funkcí, vždycky si Jednota našla prostor pro svou iniciativu a tam působí dál znovu ku prospěchu svých vědních oborů a v souladu se společenskými potřebami dalšího rozvoje vědy i společnosti. Zcela v duchu svépomocného trendu propagovaného J. E. Purkyně, i když dnes za značné finanční subvence socialistického státu. Hlavním kapitálem Jednoty jsou přemýšlivé mozky našich matematiků a fyziků. Pomáhají razit cestu pokroku dvou věd, které tvoří důležitý základ při nástupu vědeckotechnické revoluce. Tak se v současnosti naplňuje stopětatřicetiletá tradice Jednoty.

Pohledy do historie Jednoty při jejím 125. jubileu

Libor Pátý, Praha

Uplynulo pět let od slavnostního shromáždění v pražském Savarinu (24. 3. 1982), na němž jsme vzpomněli – především vyslechnutím zasvěcené přednášky doc. J. Petráně z filozofické fakulty – stodvaceti let od založení Spolku pro volné přednášky z matematiky a fyziky – a nadešlo 125. jubileum.

Jednota nikdy neopomněla při kulatých výročí připomenout členům a sama sobě svou existenci. Již při svém desátém výročí v roce 1872 vzpomíná na slavnostním „sedění“ založení „Spolku“ a vydává knížku *Dějepis Jednoty* [1], kterou sepsal její horlivý jednatel Fr. Houdek, posluchač filozofické fakulty. Citujeme ze zprávy [2]:

²⁰⁾ Tamtéž, str. 77–78. Zachoval zde vypočítává některé cesty našich fyziků k Ehrenfestovi, Siegbahnovi, Weissovi, ke Curieové, de Brogliemu, Schmidtovi, Rutherfordovi a jiným.

Dojemná tato slavnost odbyvala se dne 17. března 1872. V předvečer sešli se údově jednoty v Praze meškající do předních místností měšťanské besedy. Zde při výtečné hudbě od pluku Degenfeldova vyvinula se v brzce přátelská a nenucená zábava. Jaké úcty jednota ve vědeckých kruzích požívá, toho důkazem jest návštěva tak mnohých učenců českých a vynikajících osobností. Uvádíme zde Dr. Palackého, Dr. Riegra, prof. Krejčího, prof. Tomka, školního radu Webra, prof. Dr. Löwe, prof. Dr. Studničku, prof. Dr. Kořistku, prof. Tilšra, Dr. Durdíka, prof. Šolína, prof. Bukovského, Dr. Gablera, prof. Pacolda, prof. Dr. Blažka, prof. Dr. Weyra. Dále dostavili se zástupcové vědeckých spolků, jako akad. čt. spolku, sp. českých lékárníků, sp. českých chemiků „Isis“, spolku posluchačů inženýrství. Ku konci proneseny přípitky nadšené. Generální sekretář kr. učené společnosti prof. Dr. Kořistka po delší řeči vynesl přípitek svůj velezasloužilému protektoru jednoty prof. Dr. Studničkoví, posl. filozofie Strouhal budoucí „české akademii věd“, technik Neumann vznesl přípitek jednateli Houdkovi, který vlastně jednotu českých matematiků do tak velkého rozkvětu přivedl, prof. Dr. Studnička připil prof. Dr. Weyrovi, který pracemi svými i za hranicemi vlasti naši jméno české proslavil, rektor Krejčí po delší srdečné řeči vznesl přípitek opětně činné jednotě českých matematiků, assistent Pánek připil prof. Dr. Blažkovi, který před 10 lety byl jedním ze šesti zakladatelů spolku*). Prof. Blažek věnoval přípitek svůj památce prof. Kulíka, který tehdejšímu spolku celou knihovnu věnoval. Dále vznešeny přípitky všem příznivcům Jednoty, zvláště řed. Janděčkovi, rektoru Krejčímu a P. Šimerkovi, zpomenu to též nesmrtelného Purkyně, Skuherského a Skřivana. Dojem přípitků těch byl ohromný, na tváři každého jevílo se nadšení.

V neděli o 10. hodině odbyvala se slavnostní vědecká schůze v chemickém sále české polytechniky, které též přítomni byli pánové Wenzig, Zelený a Dr. Eiselt. Starosta Jednoty Dr. M. Neumann přivítav přítomné v delší řeči poukázal na důležitost a vývoj jednoty, na vědeckou činnost ulynulého desetiletí, na vydané posud tři mathematicko-fysikální sborníky**), na sjezdy jednotou pořádané a konečně na největší úspěch jednoty, na právě vyšlé první číslo „Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky“. Konečně provolal zdar dalšímu rozkvětu jednoty, což shromáždění hlučně opětovali.

Pak předčítal jednatel pan Houdek z dějepisu k slavnosti té vydaného některá data o zaražení***) spolku před 10 lety a o zponenáhlém vývoji jeho. Pak upozornil na dvojí úkol nynější jednoty, která předně odchovává národu českému budoucí učitele, šířitele a pěstitele matematiky a fysiky a za druhé známost těchto věd po národě českém šíří... Následovaly dvě velmi zdařilé slavnostní přednášky: technika Čubra „o determinantech“ a filosofa Č. Strouhala „o významu souměrnosti ve fysice“. Přednášeči odměněni hlučným potleskem. Starosta přečetl pak následující listinu:

„Aby se upomínka na dnešní den stala trvalejší, ustanoveno vypsati dvě cenné úlohy, a sice z matematiky: Mají se vyhledati a porovnati znaky konvergence řad nekonečných a na základě tomto má se pak sestaviti co možná úplná theorie konvergence, objasněná vhodnými příklady; z fysiky: Mají se podati na původních pramenech založené dějiny pojmu hmotnosti a momentu setrvačnosti.

*) Vedle BLAŽKA to byli: J. LAUN, J. VAŇAUS, J. FINGER, A. K. GRÜN WALD a M. KOCH.

**) Tím jsou míněny: První, druhá a třetí zpráva Jednoty vydané v roce 1870, 1871 a 1872.

***) rozuměj „založení“

Lhůta, v které vypracování se budou přijímati, vyměřuje se do konce roku 1872 ... na každou tuto otázku vypisuje se cena desíti dukátů ve zlatě ... na ceny přispěli: Jednota českých matematiků 5 dukátů, nejmenovaný 5, prof. Dr. F. Studnička 3, prof. Dr. G. Blažek 2, po jednom dukátu profesori F. Tilšer, J. Krejčí, Dr. E. Weyr, J. Dušánek a K. Zenger“.

Své 25. výročí Jednota oslavila už skutečnou společenskou událostí. Pořad slavnosti byl ustanoven takto: *Dne 24. března 1887 konejš Jednota o 6. hodině večerní slavnostní schůzi, v které po zahájení předsedou následujtež dvě přednášky, z nichž jedna by líčila poměry jak všeobecné, tak zvláště ony na vysokých školách pražských v době, kdy „spolek pro volné přednášky z matematiky a fyziky“ byl založen, druhá pak budiž přednáškou vědeckou ze všeobecné historie matematiky nebo fyziky; po slavnostní schůzi následujž společná večeře [3].*

Slavnostní schůzi byla propůjčena primátorská síň staroměstské radnice a za přítomnosti rektora české univerzity, rektora české vysoké školy technické, profesorů obou vysokých škol, zástupců král. české společnosti nauk, přírodovědeckého časopisu Vesmír, „Časopisu lékařů“, českých spolků, zemských školních inspektorů a ředitelů pražských středních škol. Zahájil ji předseda Jednoty M. Pokorný slovy: *Se srdcem naplněným nejčistší radostí zahajují dnešní schůzi. Když tlak, který po roce 1848 ulehl na národy rakouské, ústavou danou roku 1861 pomínil, nastal ve všech vrstvách uvědomělého národa čilý ruch, pravím uvědomělého národa, neboť vzkříšen byl již nezapomenutelnými buditeli svými dávno a tehda jen na krátký čas pokoušeno zatlačit mu oči k umělému spánku, z něhož však procitnuv, rychle spěl k novému osvícenému vývoji. V té době zakládány spolky s účely nejušlechtilějšími, jak ku prospěchu národním, tak i k povzbuzování činnosti duševní a pěstování věd jazykem mateřským; tou dobou také, ačkoliv z počátku nesměle, došlo ke spolčování pěstitelů věd exaktních. Ze skromného semínka vyrostl – třeba ne nádherný, pyšný strom – přece ušlechtilý, český štěp vědecký. Dnes již Jednota naše zakotvila se pevně v srdcích všech svých příznivců, čehož důkazem jest dnešní přítomnost četných vzácných hostí, kteří zvyšující lesk slavného dne tohoto dokazují, že přízeň svoji nám věnují [3].* Poté přednesl prof. Dr. Blažek přednášku se vzpomínkou na založení a první léta „Spolku“ a prof. Dr. A. Seydler přednášku „O životě a vědecké činnosti Rogera Josefa Boškoviče“.

Na slavnostní večeři pořádané v Měšťanské besedě pronesl prof. Studnička přípitek: *Chci poukázati k tomu, že Jednota naše čítá dvě fáse, vnitřní a vnější; kdo o první má zásluhu, bylo již řečeno – přijímám těmto prvním zakladatelům Jednoty, z nichž přítomen jediný p. prof. Dr. G. Blažek. Co druhé se týče, poukazují k zásluhám, jichž v tom směru získali pp. prof. Dr. Emil Weyr a prof. Dr. Fr. Houdek. Poté prof. Dr. Eduard Weyr: Jest věci přirozenou a slušnou, že dnes, když Jednota rozhlíží se po své dvacetipětileté činnosti, vzpomínáme těch, kdož získali sobě jakýchkoliv zásluh o její rozkvět; k těm na předním místě patří celá řada společností, družstev a akademií domácích i cizozemských, kteráž zasíláním svých publikací obohacují knihovnu Jednoty a tím vydatněji pomáhají k dosažení cílů, které si byla vytkla. Žádám Vás, pánové, abyste se mnou připili této vědecké vzájemnosti, jakož i družstvům, kteráž jsou v literárním spojení s Jednotou. Řadu přípitků uzavřel prof. Dr. Č. Strouhal vycházejce z prostonárodního přání: „Přejeme Vám štěstí, zdraví, Boží*

požehnání a po smrti nebeské království“ připomenul, že poslední část přání pro Jednotu neplatí, poněvadž jest přesvědčen, že Jednota navždy potrvá; štěstí přeje jí ve všem cokoli v podnikne, jakož i v tom, aby se jí dostalo hojně příznivců a podporovatelův jejích snah: že Jednota zdráva jest, dokazuje právě oslavou svého 25letého trvání, přeje jí však i na dále dokonalé zdraví, aby věnovati se mohla plnou silou rozvoji mathematické a fysikální literatury české a aby odchovala národu muže, na něž by mohl býti hrdým, konečně tím „božím požehnáním“ myslí p. řečník nějakou vydatnou subvenci se strany rozhodujících faktorů vládních. [3]

Slavnostní tisk [3] vydaný k tomuto jubileu uzavírá ředitel Jednoty V. Řehořovský slovy: *Jednota jest přirozeným doplňkem našich vysokých škol, poskytujíc nynějším i bývalým posluchačům těchto škol hojných prostředků k dalšímu vzdělávání se; působení její jest však mnohem širší, zahrnujíc v se i naše pilné studentstvo středních škol, které statně u pěstování mathematických věd sobě vede a jeho značný počet k odběratelům „Časopisu“ náleží. Kdo může posoudit veškeré účinky tohoto vědeckého spojení? Kdo udati, nebyla-li tím vzbuzena záliba ku vědám mathematickým v mnohém studujícím, který nyní s prospěchem a zdarem vědy tyto pěstuje? Majíc na zřeteli pouze vědu a pěstování její v jazyku českém, a šíříc známost o tom v cizině, získala si Jednota nemalé zásluhy o to, že národ náš v oboru matematiky a fysiky dobrého jména v cizině sobě dobyl. Tvrdí-li se z některé strany, že věda nezná zvláštních národností a vlastí, dokázala Jednota, že může i menší národ mateřským jazykem své potřeby vědecké si opatřiti, aniž by národnost a vlast jako nepotřebnou aneb dokonce překážející přítěž odhoditi nucen byl. Cíl Jednoty jest jasný: soustředovati v členstvu svém veškeré odborníky, podporovati lásku a chuť k pěstování věd mathematických u studujících, povzbuzovati talenty vznikající a konečně býti prostředníkem ano i reprezentantem této domácí duševní činnosti vůči cizině, toť jsou hlavní zajisté krásné účely její; kéž dostane se jí při sledování účelů těch všestranné vydatné podpory.*

Tato slova datovaná 16. červnem 1887, tedy právě před sto lety, vyjadřují výstižně i některé cíle a přání dnešní Jednoty.

Padesáté výročí oslavila Jednota — tentokrát již Jednota českých matematiků a fysiků — již v tomto století, ještě však za staré monarchie 9. a 10. listopadu 1912. První z těchto dvou dnů — v soboru večer — byla připravena v Obecním domě společná večere a stala se dostaveníčkem četných přátel a příznivců Jednoty, již v počtu čtyřiceti v nenucené zábavě a družném rozhovoru oživovali roj vzpomínek, jemuž Jednota byla teplým úlem. Staří přátelé, osudem oddálení, utužili zde svá pouta, nové svazky navázány, nové pracovní úrady učiněny. Ve zprávě [4] se nic nedočítáme o přípitech, jež byly atributem dřívějších oslav — snad vyšly z módy nebo jim pisatel zprávy nepřikládal důležitost? — Na večeri byl přítomen prof. Č. Strouhal co „protektor“ Jednoty a i dr. F. Houdek jako profesor ve výslužbě a továrník v Praze VII.

Druhý den, v neděli, se konala slavnostní schůze ve velké posluchárně Fyzikálního ústavu, který svým leskem novostavby (vystavěn v roce 1907) jistě přispěl k slavnostní atmosféře. Předsedal jí prof. Č. Strouhal a byly na ní předneseny dvě slavnostní přednášky: dr. V. Posejpal „Na paměť padesátiletého trvání JČM“ a prof. Boh. Kučery „O významu charakteristik pro výklad elektrických zjevů výbojových“. Po první z nich vyhlásil předseda „založení fondu Vaňausova“. Vylíčil krátce význam Vaňausův pro

českou vědu a zvláště pro Jednotu, jejímž byl Vaňaus předním zakladatelem, přečetl dopis dárcův, datovaný v Praze dne 25. listopadu 1909, jenž je současně zakládající listinou tohoto fondu. Dopis zní takto:

Slovutný pane dvorní rado! Na blízkou oslavu 50letého trvání JČM založil jsem jakožto přední zakladatel „Spolku pro přednášky z matematiky a fyziky“ jubilejní fond per 5000 K, aby úroků z něho bylo užito na odměny členům JČM národnosti české za důmyslné objevy z fyziky a za zvláště vynikající práce z matematiky a fyziky buď samostatné, aneb Jednotou čs. mat. občas vypisované. Přeji si, aby nyní moje jméno jakožto dárcе uveřejněno nebylo, nýbrž až v den oslavy, a to zároveň s nástinem tehdejších poměrů na universitě, který bych příležitostně neb dle přání zaslal. Prosím za laskavé uschování příslušné vkladní knížky na tento obnos v pokladně Jednoty čes. math. — V dokonale úctě Dr. Jos. R. Vaňaus, c. k. gymn. profesor v. v.

Úmysl Vaňausův nastíniti tehdejší (při založení „Spolku pro volné přednášky“) poměry na universitě zmařila jeho nenadálá smrt. 25. listopadu 1908 jest datován dopis a 16. ledna 1910 nebylo Vaňause mezi živými.

K tomuto daru je nutno poznamenat, že dárcе neměl během celého svého života jiných příjmů než plat gymnaziálního profesora. Žil tak skromně, že ušetřil 10 000 K (v přepočtu na dnešní měnu to činí téměř 800 000,— Kčs*) a tuto částku věnoval rovným dílem Jednotě a České akademii. Právě proto Posejpal ve své přednášce uvedl: *Vaňaus, duch velký nadáním a sebekázní, nashromáždil tento skvělý dar spolu s tím, jež naši České akademii věnoval, ze svých skromných příjmů, skromností a šetrností. Jeho věnování má tudíž vedle své ceny materiální velkou cenu morální. Jest velkolepým dokladem k tomu, o čem jsem svou přednáškou Vás chtěl přesvědčiti, ilustruje, co dle soudu mužů rázu Vaňausova Jednota a její činnost pro český národ znamenala a znamená, ukazuje, kam až sahá oddanost těchto mužů k Jednotě a jejich nadšení pro ni.**)*

Pozoruhodný byl i projev rektora české univerzity prof. Vejvodského: *Jednota českých matematiků a fysiků oslavuje dnes 50leté výročí svého trvání. Dovolte mně, Slovutný pane předsedo, abych Vám jménem české university Karlo-Ferdinandovy k tomuto slavnému dni své nejsrdečnější blahopřání vyslovil. Jestíť JČMF nejstarším sborem vědeckým, který sice vědu mimo síně universitní pěstuje, ve skutečnosti však těsně s institucemi universitními souvisí a tak vlastně k vysoké škole naší přímo přísluší. JČMF zjednala si u nás zásluhu hlavně ve dvou směrech: Ona v dobách, kdy nebylo dosud obnoveno vysoké učení české, sama sjednocovala ve svém centru příští adepty české vědy mathematické a fysikální a tak zasloužila se o nás všechny, kteří dosud působíme na naší Alma mater. Ale JČMF i v tom má zásluh, že působila svým zářným příkladem i na ostatní obory věd. Po vzoru Jednoty vznikaly v letech šedesátých a sedmdesátých min. stol. Spolky odborné, Kluby a Jednoty, jako Klub přírodovědecký, Jednota českých filologů, Klub historický atd., jež dosud blaho-*

*) Podle zákona o korunové měně (z 2. srpna 1892) se z 1 kg ryzího zlata razilo 164 dvacetikorun.

***) Vaňausův dar nezůstal bez odezvy. V průběhu let řada mecenášů založila další fondy a ceny. V roce 1937 obnášely tyto fondy 82 032,— Kč (v tom VAŇAUSŮV a dále KOLÁČKŮV, KUČERŮV, MACKŮV, MRŇÁVKŮV, SOBOTKŮV, STROUHALŮV, STUDNÍČKŮV, WEYRŮV, MAREŠŮV, VLASTY VALOUCHOVÉ a KAVANŮV). Státní měnové reformy neberoucí nijaký ohled na šlechtný úmysl dárcе a poslání nadace tyto fondy znehodnocovaly tak, že z nich do dnešní doby nezůstalo nic.

dárně, dle vzoru své matere, na rozvoj české vědy působí. Tedy význam Jednoty ČMF jest pro duševní a vědecký vývoj národa českého všestranný a veliký.

Jednota měla rozsáhlé styky se zahraničními společnostmi. Neudiví, že k svému 50letému jubileu dostala pozdravné dopisy od četných akademií a vědeckých společností. Byly to

Carská akademie v Petrohradě
Císařská akademie věd v Krakově
Jihoslovanská akademie věd a umění v Záhřebě
Císařská akademie věd ve Vídni
Královská akademie věd v Amsterdamě
Belgická král. akademie pro vědy, slovesnost a umění
Královská akademie věd v Římě
Král. bavorská akademie věd v Mnichově
Uherská akademie věd v Budapešti
Smithsonian Institution ve Washingtoně
Fyzikální sekce ruské fyzikálně chemické společnosti
Mathematická společnost v Charkově
Společnost přátel fyzikálně mathematických věd v Poltavě
Společnost mathematická v Amsterdamě
Fyzikální společnost ve Frankfurtě nad Mohanem
Přírodovědecký spolek v Kasselu
Universita v Portu (Portugalsku)
Přírodovědný spolek pro Štýrsko ve Št. Hradci

Sedmdesát pět let oslavila Jednota jako Jednota československých matematiků a fyziků 7. prosince 1937, a to téměř na konci svého dvacetiletého obdivuhodného rozvoje ve svobodném státě. Měla mnoho důvodů a také dostatek hmotných prostředků k okázalému oslavení jubilea. Jak ukazuje výroční zpráva [5], měla v tom roce celkové příjmy přes 6 mil. Kč (z členských příspěvků činil příjem 52 559, — Kč), výborně prosperující nakladatelství a tiskárnu, novostavbu nádvorního traktu domu v Žitné ulici před dokončením a všestranně rozvinutou činnost včetně čilých styků se zahraničím. Nestalo se tak. Oslava byla skromná a příčiny toho lze hledat nejen v tom, že zvítězily úsporné snahy (Jednota přispěla značnou částkou na fond obrany státu), ale i ve stále se zvyšujícím napětí a ohrožení republiky ze strany Hitlerova Německa. Jubilejní oslava se omezila na tuzemsko. Zahraniční společnosti byly o jubileu uvědoměny stručným francouzským referátem publikovaným ve vědecké části „Časopisu“ [6].

Sedmdesát pět let trvání Jednoty bylo oslaveno schůzí dne 7. prosince 1937 konané v 18 hodin ve velké posluchárně Fyzikálního ústavu za velké účasti členů a hostů. Schůzi řídil předseda prof. František Nachtikal. Mezi hosty byli představitelé vysokých škol (mezi nimi i pražské německé univerzity a polytechniky), zástupci průmyslových podniků (Škodovy závody, Báňská a hutní společnost) a vědeckých společností. První slavnostní přednášku pronesl prof. dr. František Nušl, v té době nestor Jednoty (právě oslavil sedmdesátiny) a bývalý předseda Jednoty (v letech 1925–1930). Vzpomenul prvních let „Spolku“, zřízení Jednoty a doby prvního rozkvětu a následující krize v osmdesátých letech; pak přešel k období, jehož byl pamětníkem:

Byly vydány 2 ročníky Archivu, ale Jednota neměla dost peněz na pokračování. Ba ani Časopis neměl dosti odběratelů a vytištěné knihy se hromadily ve skladišti. Ale v největší nouzi se našli lidé do krajnosti obětaví a rozvážní, které převzali úkol z rukou prvního vzácného ředitele Jednoty Houdka, když se po 10leté práci musel plně věnovat své vlastní továrně. Nejvýznačnější z nich, profesor Řehořovský, se stal ředitelem roku 1884, kdy finanční stav Jednoty byl nejhorší. Bylo to v době, kdy jsem studoval na gymnáziu v Jindřichově Hradci. K vůli řečtině jsem opakoval tercii, ale na tomtéž vysvědčení jsem měl výbornou z matematiky. Nový profesor matematiky přinesl s sebou na začátek roku Časopis Českých Matematiků*) a já jsem se stal jeho odběratelem. To byl můj první styk s Jednotou, první popud k zápasům v řešení úloh a první podnět k důkladnějšímu studiu středoškolské matematiky. Dostal se mi do rukou hlavně Baltzerův spis *Elemente der Mathematik*, jež tehdá Jednota vydala v pěkném překladu profesora M. Pokorného. Všichni se jistě pamatujete na podobné své vlastní zkušenosti, jak právě touto činností Jednota téměř revolučním způsobem získávala a jistě dosud získává své nejuvěrnější budoucí členstvo. Vždyť po maturitě roku 1888 jsem se sešel v Praze v posluchárnách se samými známými z Časopisu. S Maškem jsme studovali nižší gymnasium spolu v Jindřichově Hradci. Ale ještě než přednášky začaly, setkali jsme se s oběma tehdá nejtýpějšími řešiteli úloh Pleskotem a Petrem s takovou samozřejmostí a radostí, že to znamenalo přátelství na celý život. Dohromady nás matematiků a fyziků všech ročníků nebývalo v přednáškách a v semináři více než 10 až 15. (V semináři nebylo ani více místa.) Také jsme se navzájem dokonale poznali. Myslím, že nebylo mezi námi tehdá spekulantů, kteří by byli volili obor studií podle vyhlídek na profesuru. Hned v prvních letech jsme pomáhali s kolegou Malířem profesorovi Řehořovskému se zapisováním docházející korespondence. Malíř se později zvlášť vyznamenal v komisi pro obeslání národopisné výstavy v Praze tím, že velmi pečlivě sestrojil řadu diagramů, vyznačujících pokrok Jednoty od založení do roku 1895. Výbor mu povstáním za to vzdal čest v první své povýstavní schůzi. Jednota byla za svou vzornou výstavu odměněna diplomem a bronzovou medailí. V těchto letech naučil jsem se vážiti si vzácné, nenáročné práce profesora Řehořovského pro Jednotu. ... A když se Řehořovský roku 1896 jako ředitel vzdával úřadu, aby mohl převzít úřad pokladníka, byl ve všem vzorný pořádek. Přibývalo členstva, přibývalo jmění a bohatla knihovna. A Řehořovský přímo řekl, že nelze žádati, aby vzrůstající úkol ředitele zastával v budoucnu někdo bez vybudování nutných pomocných sil a pomůcek a bez povolení příslušných remunerací za vykonanou práci. Od té doby se vzvlášť za ředitele Čechy, Petíry a Valoucha budovala ředitelská kancelář a byly opatřeny první honorované pomocné síly. A členové výboru se jistě pamatují na vážné jednání, jež prožil výbor před 11 lety, když Valouch, ředitel Jednoty od r. 1915, byl volněn ve svých funkcích jako sekční šéf v presidiu ministerstva školství. Tehdy mu bylo nabízeno tak výhodné a reprezentativní místo, že Jednota nemohla s touto cizí nabídkou konkurovati. Na konec výbor s pohnutím a s radostí vyslechl konečné rozhodnutí Valouchovo, že zůstane ředitelem Jednoty, dostane-li ku pomoci řešení nejuvážnějších a nejchoulostivějších úloh pětičlennou komisí, t. zv. presidium. A růst Jednoty jako vědecky podnikavého spolku s vlastním nakladatelstvím, s vlastní tiskárnou a knihkupectvím, s vlastní dílnou fyzikálních přístrojů a vlastním spolkovým domem pokračoval dále a dosud se

*) Je tím míněn „Čas. pěst. mat. fys.“.

nezastavil. Jinak je týž vývoj Jednoty znázorněn v následujících hrubých číslech, aby bylo viděti, jaký pokrok se stal např. za posledních 25 let. Počet členů vzrostl z 1200 na 1800. Příjem v dnešní valutě vzrostl z Kč 380 000 na Kč 1 750 000 ... Náklad na knihovnu vzrostl z Kč 22 000 na Kč 30 000. Ve správním roce 1936/37 bylo vyřízeno 3000 dopisů, bylo vystaveno 17 000 účtů a expedováno 124 000 knih kromě periodik a zdarma bylo rozesláno 9000 volných výtisků. Zdá se mi, že to všechno bylo bezmála tak, jako když Pán Bůh z ničeho celý svět stvořil, neboť podobným způsobem z nadšení a z lásky prvních zakladatelů vyrostla naše Jednota ku prospěchu a cti našeho národa a státu jako vědecký spolek, jehož jméno je i za hranicemi všude tam, kde matematikové a fyzikové vládnu.

Druhou přednášku přednesl prof. Dr. Vladimír Novák, a to za Brněnský odbor JČMF:

K jubileu přináším jako předseda brněnského odboru upřímný pozdrav a srdečné blahopřání. K přátelům a ctitelům Jednoty náležím více než 50 let a vzpomínám s pýchou r. 1886, kdy jsem v XV. ročníku Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky nalezl na str. 284 své jméno a svoje řešení úlohy 22. Dosud chovám jako drahou památku knihy, jež jsem dostal jako cenu za správné řešení zvláštních úloh. Členem Jednoty stal jsem se brzy po vstupu na českou filosofickou fakultu pražské univerzity, což bylo právě před 50 lety. Jako asistent prof. Strouhala byl jsem zvolen do výboru Jednoty a zastával jsem tam funkci pořadatele přednášek. Bylo to v dobách, kdy předsedou Jednoty byl milý a uhlazený ředitel malostranské reálky Pokorný a kdy obezřetně vedl obchodní stránku Jednoty prof. Václav Řehořovský, který se stal pak na technice brněnské mým kolegou a otcovským přítelem. Řehořovský r. 1902 jako rektor předával mi fyzikální ústav brněnské techniky po profesoru Koláčkovi, jež od r. 1901 v tomto ústavu popřádal pohostinství brněnským členům Jednoty, kteří se tu scházeli k občasným přednáškám. Velkou zásluhu o tuto první vědeckou organizaci matematiků a fyziků v Brně získal si prof. Dr. František Nachtikal, tehdejší profesor průmyslové školy v Brně, nynější předseda Jednoty. Nachtikal tehdy vykonával funkci jednatele a knihovníka, neboť se nám podařilo získati od pražské Jednoty některé knihy a také zvláštní roční příspěvek na vybudování odborné knihovny v Brně.

První přednášku na těchto schůzích měl profesor Jan Sobotka „O jednoduchosti konstrukcí geometrických“ dne 22. listopadu 1901 a odtud počínaje konány byly ve fyzikálním ústavu Koláčkově přednášky obsahu matematického a fyzikálního ... Po delším vyjednávání s mateřským spolkem v Praze o příslušných změnách ve stanovách spolku ustaven byl dne 10. března 1913 „Brněnský Odbor Jednoty čes. matematiků“, takže příštím jarem oslaví tato větev spolková svoje 25leté trvání. Předsedou Odboru byl zvolen Dr. Karel Zahradník, jeden z prvních čtyř profesorů brněnské techniky, který byl také v jejím počátku rektorem ... Po smrti Zahradníkově byl jsem zvolen za předsedu brněnského Odboru a vykonávám tento úřad již 21. rok. Práce Odboru byla a je soustředěna v činnosti přednáškové ... Po zřízení přírodovědecké fakulty Masarykovy university v Brně konají se některé schůze a přednášky v posluchárnách matematického a fyzikálního ústavu universitního, kde je také účelně umístěna knihovna Odboru, jež v uplynulém čtvrtstoletí utěšeně vzkvetla. Mezi mateřským spolkem pražským a brněnským Odborem trvá velmi přátelský poměr, jež se utužuje vzájemnými návštěvami přednášejících z Prahy do Brna a naopak. Referáty o těchto přednáškách, pokud jinde tiskem nevyšly, jsou pravidelně uveřejňovány v Časopise a z nich nejlépe vysvítá činnost Odboru ...

Připomínám rád při této příležitosti jména dlouholetých členů pracujících ve výboru Brněnského Odboru. Je to zejména náš cílý jednatel prof. Dr. K. Čupr a pokladník spolku prof. Dr. L. Seifert. Brněnskou knihovnu Jednoty dlouhá léta obezřetně spravuje prof. Dr. J. Sahánek a o pořadatelsví přednášek vedle p. jednatele stará se horlivě prof. Dr. J. Zahradníček. Nelze mi zapomenouti našeho nejstaršího člena, jenž se pilně účastnil jako přednášeč naší činnosti a jenž dosud jako místopředseda nevynechá ani jediné schůze. Je to pan profesor Miroslav Pelíšek, jenž před nedávnem se dožil 83. roku svého věku.

Ve čtvrtém čtvrtstoletí svého trvání prošla Jednota těžkým obdobím v druhé světové válce a složitou dobou poválečnou, než našla modus vivendi pod patronátem Čs. akademie věd. Když se scházel jubilejní sjezd v roce 1962 (17. až 19. dubna), měla za sebou teprve šest let existence v nových podmínkách. Během nich vzrostl počet členů z počátečního 560 (r. 1956) na 2649, jenž byl tedy značně vyšší než počet členů v letech po skončení války. Velký podíl na tom měl rychlý rozvoj členské základny na Slovensku (538 slovenských členů).

Atmosféra jubilejního sjezdu v roce 1962 byla vysoce oficiální: hlavní projev na slavnostním zasedání v Karolinu měl náměstek předsedy vlády J. Dolanský, který předním činovníkům Jednoty předal státní vyznamenání. Zpráva o průběhu oslav a plné znění projevů bylo otiskáno v Pokrocích MFA [8], jsou čtenářům snadno dostupné a upouštíme proto od přetisku významných jejich částí, jak jsme činili na tomto místě doposud.

Nahlédli jsme blíže do zachovaných textů zpráv o průběhu oslav Jednoty v minulosti a seznámili se tak s hlavními rysy historického vývoje této naší nejstarší vědecké společnosti. Každá etapa vývoje Jednoty a i každé oslavy byly poznamenány charakterem současné doby. To odráží i současný jazyk, způsob vyjadřování a myšlení. Autor proto záměrně citoval obšírněji texty přípitků a projevů a doufá, že to čtenáři přijmou s porozuměním.

Jednota díky svému dlouholetému trvání prošla obdobími, v nichž se podstatně měnila hloubka a šíře vědeckého poznání i metody vědecké práce, úroveň a struktura středního a vysokého školství, společenské postavení učitele, odezva širokých vrstev národa na činnost Jednoty, možnosti volného styku se světovou vědou a politické klima. Její poslání

- „odchovávat národu českému budoucí učitele, šířitele a pěstitele matematiky a fyziky“,
- „známost těchto věd po národě českém šířit“,

jak je před 115 lety formuloval Houdek, se však nezměnilo a navíc se rozšířilo na oba naše národy.

Položíme-li závěrem otázku, kdo byli ti, kteří tyto úkoly naplňovali a uváděli tak do pohybu rozvoj v matematice a fyzice, nalzáme odpověď platnou pro kterékoliv z uplynulých období.

Byli to

- mladí posluchači a začínající odborníci s vůlí pracovat a s přesvědčením vlastní pravdy,
- zodpovědní a svému poslání oddaní učitelé,
- obětaví donátoři a funkcionáři,
- podnikaví organizátoři života Jednoty.

Přejme Jednotě do dalších let trvalý dostatek nadšených a obětavých členů. S nimi Jednota určitě navždy přetrvá, jak tvrdil Strouhal, poněvadž oba hlavní úkoly Jednoty potrvají bez časového omezení.

Literatura

- [1] *Dějepis jednoty českých matematiků v Praze*. (Autor neuveden, je jím však F. HOUDEK), Praha, nákladem JČM, 1872.
- [2] *Zpráva o činnosti Jednoty českých matematiků v Praze za třetí ročník*. Praha, nákladem Jednoty, 1872, str. 9—11.
- [3] *Na paměť dvacetipětiletého trvání Jednoty českých matematiků*. Praha, nákladem JČM, 1887.
- [4] *Půlstoleté jubileum Jednoty českých matematiků a fyziků*. Čas. pěst. mat. fys. 42 (1913), 273.
- [5] *Výroční zpráva za rok 1936—37*. Čas. pěst. mat. fys. 67 (1937/38), D 62.
- [6] *Le 75e anniversaire de la „Jednota československých matematiků a fyziků“*. Čas. pěst. mat. fys. 67 (1937/38), 234.
- [7] *Sedmdesát pět let trvání JČMF*. Čas. pěst. mat. fys. 67 (1937/38), D 163.
- [8] *Jubilejní sjezd JČMF* (M. JELÍNEK). Pokroky MFA 7 (1962), 304.
Úvahy k jubilejnímu sjezdu (M. JELÍNEK). Tamtéž, str. 1.
Jubilejní rok JČMF (M. VALOUCH). Tamtéž, str. 8.
Sto let JČMF (V. KOŘÍNEK). Tamtéž, str. 57.
Projevy na jubilejní slavnosti JČMF. Tamtéž, str. 262, 321, 325, 326
Rezoluce jubilejního sjezdu JČMF. Tamtéž, str. 259.

Nad jednou starou knihou

Bohdan Zelinka, Liberec

Leží přede mnou kniha, která se jmenuje *Dějepis Jednoty českých matematiků*. Jak se dovidám z podtitulu, vyzván byv výborem, sepsal ji PhDr. Václav Posejpal, soukromý docent české university a professor c. k. I. reálky na Královských Vinohradech. Vydána byla v Praze roku 1912 nákladem Jednoty českých matematiků. Dnes, kdy se připravujeme na 125. výročí založení naší Jednoty, není jistě neúčelné trochu se do této knihy začíst.

Kniha začíná popisem poměrů na vysokých školách v českých zemích v onom pro nás památném roce 1862 z pera jednoho ze zakladatelů Jednoty, Gabriela Blažka. Dovídáme se, kdo tehdy přednášel matematické a fyzikální předměty — Kulík, Matzka, Pierre, Lippich, Böhm. Čteme i o jistých jejich svéráznostech; o Matzkovi se například píše: „Přednášel jednotvárně, polo obrácen k tabuli, stále porovnával výsledky se zápisy, jež měl po ruce; nahodilou chybu početní vymazával prstem, a vyskytl-li se kamínek ve křídě, vrhl ji velkým obloukem přes hlavy posluchačů do levého kouta posluchárny. My žertovně tuto vlastnost připisovali delšímu jeho pobytu na škole bombardérské.“